

Людмила ДРАГІЄВА

Розвиток критичного та творчого мислення студентів ВНЗ в умовах педагогічної взаємодії

В останні десятиліття чимало робіт відомих вчених та педагогів присвячене кризі освіти в світі, що, безсумнівно, відноситься і до української системи освіти. Можна сперечатися про те, що криза в політиці, економіці, ідеології винна в кризі освіти або, навпаки, система освіти не змогла підготувати кадри, здатні здійснити політичні, соціально-економічні, адміністративні, фінансові, освітні реформи без стресів і потрясінь для населення України.

На наш погляд, одна з причин криється в суперечності в розвитку суспільства, суть якого полягає в розриві між декларованими і бажаними цілями і ціннісними орієнтаціями людей та їх реальними мотиваційними установками, загальними і професійними компетенціями, вираженими у вигляді конкретних умінь при реалізації практичної діяльності. При декларуванні загальних цілей суспільства система освіти і кожна людина прагнуть до розвитку, інновацій, різноманітності способів досягнення цілей, до

самостійного прийняття рішень, до колегіальності та застосуванні демократичних свобод на всіх рівнях, прояву ініціативи, гнучкості і т. д. В реальному соціальному та професійному житті люди слабо мотивовані до ефективної взаємодії в колективі, рефлексії з приводу помилок і недоліків, самостійності в прийнятті рішень, до творчості та інновацій.

В якості нових підходів, що дозволяють сформувавши необхідні компетенції студентів вузу, нами обрані концепція формування критичного мислення в організації навчальної, навчально-дослідницької та науково-дослідної діяльності студентів [5].

Проблема формування критичного мислення стала актуальною за кордоном в останні 15-20 років. Серед дослідників, які займаються цією проблемою з філософської, психологічної та педагогічної точок зору можна відзначити таких дослідників як Е. де Боно, Дж. Дьюї, М. Ліпман, Д. Халперн, Д. Кластер, Р.Х. Джонсон, П. Фрейре, Дж. Стіл, Д. Спіро, К. Меридіт, Ч. Темпл. Лише в останні 5-10 років вона привернула увагу вітчизняних вчених (А.В. Коржуєв, Г.Б. Соріна, А.В. Бутенко, Д.М. Шакірова, Л.І. Шрагіна та ін.). Дослідження щодо формування критичного мислення школярів та студентів були розпочаті ще в 70-ті роки минулого століття (М. Векслер, В.М. Сінельников, А.І. Ліпкіна, Л.А. Рибак, У.М. Мунчаєва, А.С. Байрамов) і відновлені лише в кінці 90-х років.

Фундаментальними особливостями того світу, в який студенти входять сьогодні, є зміни, що постійно прискорюються. Це світ інформації, яка постійно примножується, і при цьому швидко застаріває. Це світ, де ідеї постійно реструктуруються, перевіряються і переосмислюються; світ, де ніхто не може вижити з одним простим способом мислення, де власне мислення потрібно постійно адаптувати до мислення інших, де слід поважати прагнення до ясності, точності і ретельності, де навички роботи повинні постійно розвиватися і вдосконалюватися. Ніколи раніше суспільство не стикалося з такою реальністю. Ніколи раніше система освіти не готувала студентів до такої динаміки змін, непередбачуваності, складності, до відсутності одного виділеного напрямку.

Потужність інформаційних технологій, що використовуються сьогодні електронними засобами масової інформації, настільки перебиває відповідні можливості індивіда, що фактично позбавляє його власних інформаційних підстав. При цьому окрема людина позбавляється підстав не тільки для критичної оцінки інформації,

одержуваної від ЗМІ, але і взагалі позбавляється можливості самостійно формувати структуру своїх уявлень, порушуються ті підстави, завдяки яким можна щось прийняти або не прийняти, в щось повірити або не повірити, відбувається різке зниження критеріальних, критичних реєстрів визначеності. Все це вимагає розвитку нового типу мислення, націленого не тільки на виробництво новацій, але і на оцінку їх наслідків негативного характеру [2].

Сьогоднішнім студентам потрібна інша освіта, ніж та, яка пропонувалася їм в минулому. Сьогодні студенти хочуть говорити, щоб їх чули; хочуть писати, щоб їх читали; хочуть робити вчинки, щоб змінити світ; вони хочуть поєднати навчання зі своїм нинішнім і майбутнім життям. Студенти прагнуть здобути таку освіту, яка підготує їх не тільки до професійної кар'єри, а й до життя в суспільстві і сім'ї; освіту, яка дозволить їм відбутися як особистостям.

Освіта окремої людини складається і росте в ході взаємодії особистості з культурою Спільноти. Чим різноманітніше і ширше контакти особистості зі світовою культурою, тим є багатшими перспективи індивідуальної освіти. Головна роль в організації цих контактів протягом століть належала освітнім установам (школам, університетам, академіям і т. д.), здатним вивести учнів за вузькі рамки культури своєї нації.

Вища професійна освіта – найважливіший соціально-державний інститут, який виконує функцію підготовки молодого покоління до вирішення в майбутньому професійних завдань у певній галузі діяльності, що передбачає досить високий рівень сформованості різних умінь і навичок, а також здатності безперервно їх удосконалювати [12].

Однак цим на сьогодні не обмежуються функції системи вищої професійної освіти, і вона покликана формувати у випускників вузів цілий ряд непрофесійних компонентів знанневого і процесуально-діяльнісного характеру, до яких, зокрема, належать такі:

- формування у студентів умінь цілісного сприйняття навколишнього світу і відчуття єдності з ним, а також цілісного сприйняття процесу і результату діяльності;
- оволодіння технологіями прийняття оптимальних рішень, вміннями адаптуватися до різних змін, прогнозувати хід розвитку тієї чи іншої ситуації, що виникла в ході діяльності, попереджати негативні наслідки надзвичайних подій, тобто мислити критично;

- оволодіння культурою системного підходу в діяльності і найважливішими загально методологічними принципами її організації, оволодіння принципами конструювання стійких систем, а також формування у майбутнього випускника вузу толерантності в судженнях і діяльності [8].

Вищим пріоритетом в освіті стає не стільки набуття студентами великої суми знань, скільки розвиток у них інтелектуального і творчого потенціалу, що дозволяє в подальшому продукувати нове знання, яке в практичному втіленні послужить джерелом сталого розвитку держави, нації, дозволить їй отримати технологічну перевагу над іншими країнами [9].

В Україні створені передумови для входження системи вищої професійної освіти в Болонський процес. Чинне законодавство передбачає можливість реалізації багатоступеневої структури вищої професійної освіти. У ряді вузів вже функціонує багатоступенева структура основних освітніх програм. Діючі державні освітні стандарти вищої професійної освіти створили можливість сполучення на перших-третіх курсах програм підготовки бакалаврів, дипломованих спеціалістів і магістрів з подальшим вибором студентом траєкторії навчання [8].

Університетські роки – якраз той вік, коли молода людина задається фундаментальними питаннями про себе і в світі. Для студента ці питання найбільш актуальні, він задається ними постійно, поступово формуючи образ того дорослого, того громадянина, яким він стане в майбутньому. Коли в університетських аудиторіях звучать різні думки, коли вони відкриті для суперечок і дебатів, коли в них йде постійний пошук, всі ці питання особистого і громадського самовизначення природним чином стають частиною інтелектуального розвитку студентів.

Студенти, маючи різнобічний запас знань і деякий соціальний досвід, здатні опанувати інтегративні знання і вміння, які трансформуються в поняття «компетенція» при наявності мотиваційних установок на успіх і позитивного ставлення до активної професійної діяльності. У цій ситуації викладачі можуть ставити завдання формування інтеграційних розумових компетенцій на основі логічного, проблемного, критичного мислення [1].

Нажаль, система навчання в вузах сьогодні здебільшого зберігається в тому вигляді, як вона була створена для перших середньовічних університетів. Ця система виходить з непорушних

постулатів, які в кілька перебільшеному перекладенні виглядають так:

1. Контингент учнів (студентів) високомотивовані.
2. Студенти відібрані через вступні процедури, і тому контингент відносно рівний за рівнем стартовою підготовки.
3. Студент не має особи.
4. Викладачі є унікальними носіями знань і культури, світочами думки.
5. Конспект – єдине джерело мудрості, і точність його відтворення – єдиний критерій оцінки.
6. Висока мотивація студентів стає ще вище від усвідомлення потужності каральних заходів, що застосовуються до недбайливих [9].

Дійсно, як показують численні дослідження, в вузах України зберігаються традиційні підходи до організації та здійснення процесу навчання, які полягають в значній мірі в репродуктивності лекційно-семінарської системи занять при явному їх переважанні над дослідницькими формами організації навчального процесу [9].

До середини 90-х років в українській системі освіти встановлюються нові відносини, засновані на принципах гуманізації та демократизації. Розвиток стає ключовим словом педагогічного процесу, сутнісним, глибинним поняттям навчання. Стратегічний напрямок розвитку системи освіти перебуває в рішенні проблеми особистісно-орієнтованої освіти, такого утворення, в якому особистість студента була б в центрі уваги педагога, в якому діяльність навчання – пізнавальна діяльність, а не викладання – була б провідною в тандемі «викладач – студент», щоб традиційна парадигма освіти – «викладач – студент – підручник» була замінена на нову парадигму – «студент – підручник – викладач». Саме так побудована система освіти в лідируючих країнах світу. Вона відображає гуманістичний напрямок в філософії, психології та педагогіці [5].

Отже, можна відокремити такі якості особистості, якими повинен володіти студент вузу:

- гнучко адаптуватися в мінливих життєвих ситуаціях, вміти самостійно здобувати необхідні йому знання, вміло застосовувати їх на практиці для вирішення різноманітних проблем, що виникають;
- самостійно критично мислити, вміти бачити виникаючі в реальній дійсності проблеми і, використовуючи сучасні технології, шукати шляхи раціонального їх вирішення; чітко

усвідомлювати, де і яким чином набуті ним знання можуть бути застосовані в навколишній його дійсності; бути здатним генерувати нові ідеї, творчо мислити;

- грамотно працювати з інформацією (вміти збирати необхідні для вирішення конкретної проблеми факти, аналізувати їх, висувати гіпотези вирішення проблеми, робити необхідні узагальнення, зіставлення і аналогічними або альтернативними варіантами вирішення, встановлювати статистичні закономірності, робити аргументовані висновки, застосовувати отримані висновки для виявлення і вирішення нових проблем);
- бути комунікабельним, контактним у різних соціальних групах, уміти працювати спільно в різних областях, в різних ситуаціях, легко запобігати або вміти виходити з будь-яких конфліктних ситуацій;
- самостійно працювати над розвитком власної моральності, інтелекту, культурного рівня [8].

До специфічних компетенцій, які формуються у вищій школі, відносяться:

- концептуальна (наукова) компетентність (розуміння теоретичних основ професії);
- інструментальна компетентність (володіння базовими професійними навичками);
- інтеграційна компетентність (здатність поєднувати теорію і практику);
- контекстуальна компетентність (розуміння соціального, економічного та культурного середовища, в якому існує практика);
- адаптивна компетентність (уміння передбачати зміни, важливі для професії, і бути готовим до них);
- компетентність в міжособистісній комунікації (уміння ефективно користуватися письмовими та усними засобами комунікації) [10].

У «Всесвітньої декларації про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи», прийнятої на Всесвітній конференції ЮНЕСКО в Парижі в 1998 році, зазначено: «Стаття 9. Новаторські підходи в сфері освіти: критичне мислення та творчість. Вищі навчальні заклади повинні забезпечувати таку освіту учнів, яка виховує в них добре поінформованих і глибоко мотивованих громадян, здатних

до критичного мислення, аналізу суспільної проблематики, пошуку і використання рішень проблем, що стоять перед суспільством, а також до того, щоб брати на себе соціальну відповідальність. Для досягнення цих цілей може знадобитися переробка навчальних програм з використанням нових відповідних методів, з тим, щоб не обмежуватися когнітивним освоєнням дисциплін. Необхідно забезпечити доступ до нових педагогічних і дидактичних підходів і їх розвиток, щоб вони сприяли оволодінню навичками і розвивали компетентність і здібності, пов'язані з комунікацією, творчим і критичним аналізом, незалежним мисленням і колективною працею в багатокультурному контексті, коли творчість також ґрунтується на поєднанні традиційних або місцевих знань і навичок із сучасною наукою і технікою ... Нові методи освіти також зажадають нових навчально-методичних матеріалів. Вони повинні поєднуватися з новими методами тестування, які будуть розвивати здатність не тільки до запам'ятовування, але і до розуміння, навички практичної роботи і творчість ... » [1].

В США в 80-і роки розвиток критичного мислення було спеціально виділено в переліках декларованих освітніх цілей в більшості штатів. У 90-ті роки розвиток критичного мислення став однією з основних освітніх цілей і в переважній більшості європейських країн. При цьому слід підкреслити, що цікавою рисою дидактичних пошуків став вихід за межі раціоналістичного, інтелектуального розуміння критичного мислення [12].

Сучасне розуміння критичного мислення виводить його за рамки набору умінь і навичок в особистісну сферу. У зв'язку з цим виникає питання: що ж таке критичне мислення, про яке стільки говорять не тільки вчені, а й педагоги-практики в усьому світі, а головне – як його можна розвивати?

По-перше, критичне мислення є мисленням самостійним. Коли заняття будується на принципах критичного мислення, кожен формулює свої ідеї, оцінки і переконання незалежно від інших. Ніхто не може думати критично за нас, ми робимо це виключно для самих себе. Отже, мислення може бути критичним тільки тоді, коли воно носить індивідуальний характер. Критичне мислення не обов'язково має бути абсолютно оригінальним: ми маємо право прийняти ідею або переконання іншої людини як свої власні. Самостійність, таким чином, є перша і, можливо, найважливіша характеристика критичного мислення.

По-друге, інформація є відправним, але аж ніяк не кінцевим пунктом критичного мислення. Знання створює мотивування, без якого людина не може мислити критично. Щоб породити складну думку, потрібно переробити гору «сировини»: фактів, ідей, текстів, теорій, даних, концепцій. Саме завдяки критичному мисленню традиційний процес пізнання знаходить індивідуальність і стає осмисленим, безперервним і продуктивним.

По-третє, критичне мислення починається з постановки питань і з'ясування проблем, які потрібно вирішити. Пізнавальний процес на будь-якому його етапі характеризується прагненням того, хто пізнає, вирішувати проблеми і відповідати на питання, що виникають з його власних інтересів і потреб. Отже, складність навчання критичного мислення полягає почасти в тому, щоб допомогти учням розглядати нескінченне різноманіття оточуючих нас проблем [9].

Критичне мислення можна визначити як «особливий вид розумової діяльності, що дозволяє людині винести здорове судження про запропоновану йому точку зору або моделі поведінки» [12].

По-четверте, критичне мислення прагне до переконливої аргументації. Критично мисляча людина знаходить власне розв'язання проблеми і підкріплює це рішення розумними, обґрунтованими доводами. Вона також усвідомлює, що можливі інші рішення тієї ж проблеми, і намагається довести, що вибране нею рішення логічніше і раціональніше інших. Критично мисляча людина, озброєна сильними аргументами, здатна протистояти навіть таким авторитетам, як друковане слово, сила традиції і думка більшості, нею практично неможливо маніпулювати.

Саме розумний, виважений підхід до прийняття складних рішень лежить в основі більшості визначень критичного мислення. Так, Д. Клустер визначає критичне мислення як «прийняття обміркованих рішень про те, як слід чинити і в що вірити» [6].

І, нарешті, по-п'яте, критичне мислення є мисленням соціальним. Будь-яка думка перевіряється і відточується, коли нею діляться з іншими. Коли ми сперечаємося, читаємо, обговорюємо, заперечуємо і обмінюємося думками з іншими людьми, ми уточнюємо і поглиблюємо свою власну позицію. Тому педагоги, які працюють в руслі критичного мислення, завжди намагаються використовувати на своїх заняттях всілякі види парної і групової роботи, включаючи проведення дебатів і дискусій, а також різні види публікацій письмових робіт студентів. В кінцевому підсумку,

будь-який критичний мислитель працює в якомусь співтоваристві і вирішує ширші завдання, ніж тільки конструювання власної особистості [8].

Викладачі, що працюють в руслі розвитку критичного мислення, приділяють велику увагу виробленню якостей, необхідних для продуктивного обміну думками: терпимості, вміння слухати інших, відповідальності за власну точку зору, що відбувається в процесі педагогічної взаємодії. Таким чином, вдається значно наблизити навчальний процес до реального життя, що протікає за стінами університету.

Педагогічна взаємодія як самостійне поняття входить в науковий обіг вже з кінця 1960-х рр., хоча часто замінюється уточнюючими синонімами: взаємозв'язок, поєднання і т. д. Взаємодія – це узгоджена діяльність по досягненню спільних цілей і результатів, за рішенням учасниками значущою для них проблеми або завдання. Педагогічна взаємодія – це систематичне, постійне здійснення комунікативних дій педагога, що мають на меті викликати відповідну реакцію з боку учня, впливати на нього: причому, викликана реакція визначає в свою чергу нову реакцію взаємодії [10].

В авторитарній парадигмі взаємодія трактувалася як педагогічний вплив педагога на учня, як обумовленість і породження поведінки учня активними діями дорослого, а також як готовність учня прийняти виховуючого дорослого. Якщо традиційна педагогіка була побудована на принципі активного (найчастіше командного) і одностороннього педагогічного впливу, то сучасні підходи до освіти орієнтують на принцип спільної ціннісної діяльності, що передбачає майстерне створення більш коректних педагогічних ситуацій розвитку. Взаємодія завжди демократична і базується на прийнятті індивідуальних інтересів іншої сторони. Предметом педагогічної діяльності є інша людина, що володіє власною активністю [8].

Педагогічний потенціал суб'єкт-суб'єктної взаємодії відкриває широкі перспективи для вдосконалення всієї системи освіти, для поглиблення професіоналізму педагогу, для формування нової концепції взаємодії «педагога і учня». У педагогічному плані взаємодія визначає саме існування освітніх і виховних процесів, їх ефективність, пов'язані цілі і зміст, методи і форми педагогічної діяльності, мотиви поведінки і рушійні сили освітнього процесу. Здатність до конструктивної взаємодії означає універсальну особливість педагога, характерну для виконання його функцій у професійній діяльності,

здатність впливати на інших людей, від чого залежить можливість досягти бажаних результатів, комфортність педагогічного процесу [4].

Процес взаємодії слід розглядати як цілеспрямований взаємообмін і взаємозбагачення смислами діяльності, досвідом, емоціями, установками, різними позиціями.

Як зрозуміло з вищесказаного, критичне мислення є найважливішою самоцінною якістю, що не компенсується тим чи іншим поєднанням інших якостей особистості і одночасно необхідна умова її ефективного соціального і професійного функціонування. У зв'язку з цим актуальна розробка технологій розвитку критичного мислення у різних суб'єктів вищої професійної освіти.

Критичне мислення має свої особливості, свою понятійну систему, що відрізняють його від інших видів і типів мислення. Однак ми розглядаємо критичне мислення лише у взаємозв'язку з іншими видами мислення, в поєднанні і зіставленні з такими поняттями як продуктивне, проблемне, творче, логічне, системне мислення, інтелект і іншими поняттями активної, цілеспрямованої розумової і практичної діяльності людини. Критичне мислення вплетено, інтегровано в кожен з інших видів мислення, впливає на їх логіку, якість, цілісність, взаємозв'язок: служить сполучною ланкою між усіма типами та видами мислення, поведінки; є одним з елементів менталітету індивіда, соціуму, суспільства [2].

Критичність розуму вкрай необхідна у всіх ланках процесу проблемного навчання, бо всюди потрібен аналіз, порівняння, узагальнення та заперечення. Без критичної оцінки завдання, проблеми неможливо висунування припущень, гіпотез. Тут є місце для сумнівів, а, отже, і для критичного підходу.

Наприклад, при висуненні гіпотези ми не завжди знаємо, чи вірна вона і тому ставимо умови: «гіпотеза вірна, якщо ...». Критичне мислення явно «включається» на етапі доведення гіпотези або її спростування (це і є власне процес вирішення проблеми).

Критичне мислення виникає на етапі підбиття підсумків, оцінки процесу і результату навчальної діяльності, тобто на етапі діагностики процесу виконання завдання, вирішення завдання, оцінки результатів діяльності або поведінки, підтвердження висновків, пошуку найбільш раціонального способу вирішення проблеми, завдання. Вже на самому першому етапі проблемного навчання – етапі аналізу проблемної ситуації і формулювання проблеми важливі критика, самокритика і самооцінка [8].

Реалізація критичного мислення, і, отже, його формування певною мірою можлива на всіх етапах, всюди, де існує альтернатива – при аналізі проблемної ситуації (аналіз вимагає критичного ставлення), різними можуть бути і мовні формулювання проблеми, тобто може бути вибір.

Найбільша присутність критичного мислення може бути при висуненні гіпотези, оскільки воно пов'язане з доказом і спростуванням, з твердженням і запереченням. Тут творче мислення набуває критичного характеру. Проблемна освіта в педагогічній взаємодії будується так, щоб студенти могли повністю і свідомо зосередитися на поліпшенні своїх розумових здібностей і розширити сферу застосування отриманих навичок; навчання критичного мислення має включати в себе велику кількість прикладів з різних сфер життя. Критичне мислення виникає тоді, коли студенти починають займатися конкретною проблемою в процесі педагогічної взаємодії. Головне питання, яке має бути задане з приводу ситуації або явища, взятого за відправну точку процесу навчання, є питання про те, якого роду проблеми це явище породжує [1].

Збираючи дані, аналізуючи тексти, зіставляючи альтернативні точки зору і використовуючи можливості обговорення, студенти шукають і знаходять відповіді на цікаві для них питання, тобто критичне мислення є «особливим видом розумової діяльності, що дозволяє людині винести здорове судження про запропоновану їй точці зору або моделі поведінки» [3].

Студенти, які володіючи навиками критичного мислення, знаходять власне вирішення проблеми і підкріплюють це рішення розумними, обґрунтованими доводами. Вони також усвідомлюють, що можливі інші рішення тієї ж проблеми, і намагаються довести, що вбрання ними рішення логічніше і раціональніше інших.

Взаємозв'язок всіх видів мислення в процесі навчання здійснюється за виконання студентами наступних дій:

1. Вивчення таких понять, як «критичність розуму», «самокритичність розуму», «критика», «самокритика» і застосування цих понять у житті;

2. Критичний аналіз і оцінка політичної, економічної, соціальної ситуацій в регіоні, країні, за кордоном і різних сферах діяльності;

3. Обговорення помилок в рішенні задач і проблем, вибір найбільш раціональних способів вирішення шляхом організації дискусій, суперечок;

4. Написання рецензій на свої і чужі літературні твори на основі критичного аналізу тексту; обговорення прочитаних книг, статей, оповідань і т. д. ; написання викладу, пошук (своїх і чужих) помилок в них, а потім їх обговорення;

6. Рішення задач на критику і самокритику;

7. Формування умінь і навичок шляхом тренінгу по доведенню, спростуванню гіпотез, висунутих в минулому в науці, або в процесі проблемного навчання з різних предметів;

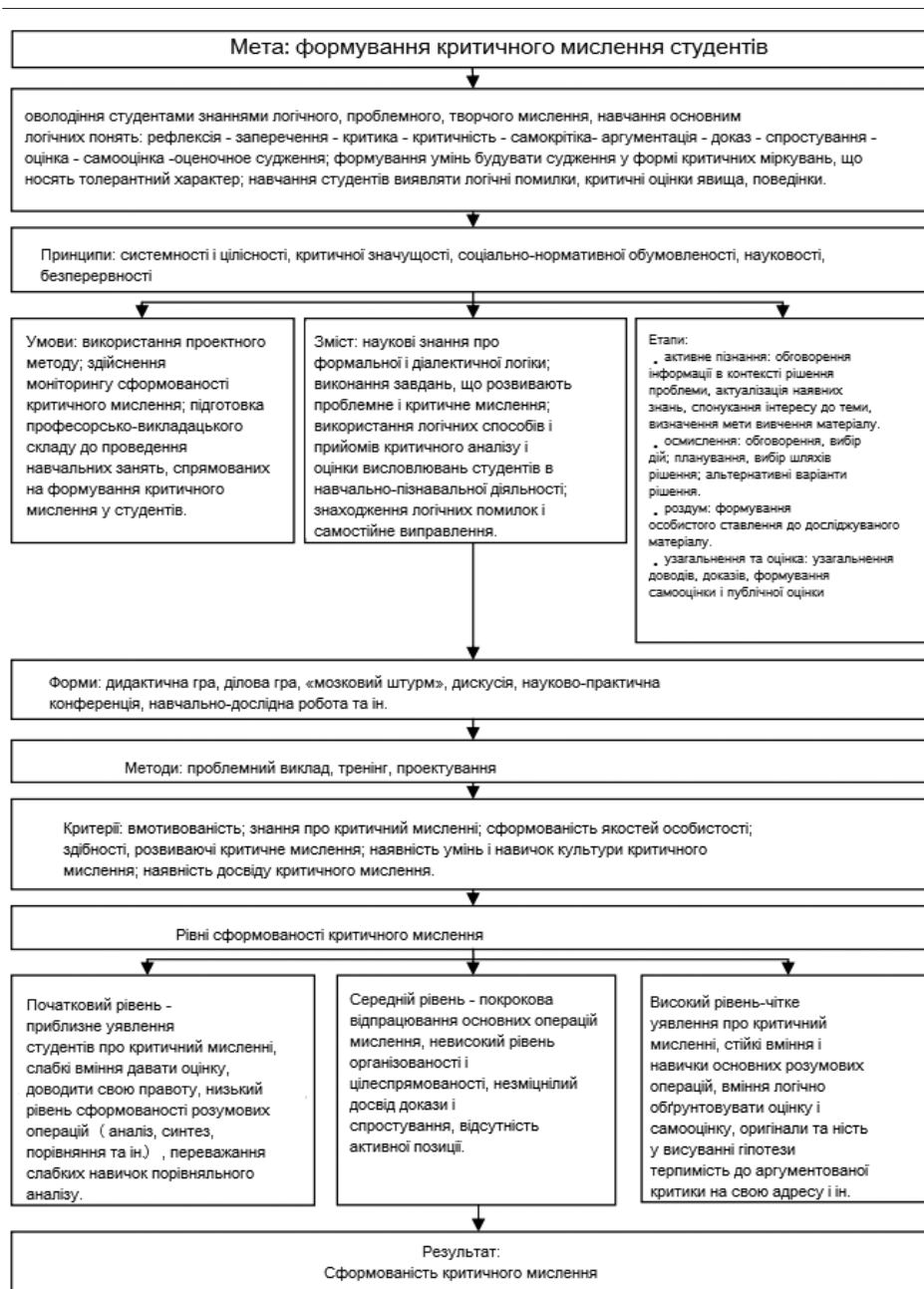
8. Спеціальне навчання процедури доказу і спростування на матеріалі історії, фізики, хімії, біології та інших предметів;

9. Організація дискусії з питань спорту, за кінофільмами, телепередачам, «сенсаційним» статей в пресі; проведення критичного аналізу суперечок, дискусій, процесу експерименту і т. д. [10].

Таким чином, вміння студентів працювати в команді в процесі педагогічної взаємодії залежить від формування у них таких умінь:

- розробка спеціальних видів проблемних ситуацій, що породжують критичне ставлення студентів до проблеми;
- зіставлення класів психолого-педагогічних завдань, рішення яких пов'язане з критичним аналізом і оцінкою (і веде до виходу з проблемної ситуації того чи іншого виду);
- пред'явлення студентам окремих класів завдань з припущенням про можливі помилки в ході їх вирішення;
- виявлення і узагальнення способів вирішення завдань за кожним класом;
- застосування узагальнених способів критичної оцінки, способів рішення нових оригінальних, не типових психолого-педагогічних завдань.

Чи потрібно навчати студентів критичному мисленню або це вміння формується саме по собі? Критичне мислення, безумовно, формується логікою життя, залежить від природних здібностей і нахилів, соціального середовища і соціального виховання. Але все ж основна роль в формуванні критичного мислення належить педагогам. Традиційне нехтування вузівських викладачів педагогікою і технологією навчання призвело до того, що викладач вищої школи в переважній більшості випадків не може відповісти на питання про цілі курсу, розділу теми, заняття, про технології навчання і прийоми формування мислення (більш 90% опитаних професорів, доцентів, асистентів, не змогли дати чітких відповідей) [9].

Рис. 1. Модель формування критичного мислення студентів вузу в умовах педагогічної взаємодії

Критичне мислення не з'являється автоматично у вигляді побічного результату звичайного навчання в якійсь області. Щоб домогтися очікуваного ефекту, потрібно докладати систематичні зусилля щодо вдосконалення мислення. Кожен новий факт піддається критичному обмірковуванню, а процес пізнання знаходить індивідуальність і стає продуктивним. Прагнення людей до критичності і самокритичності велике, проте відсутність знань і умінь застосовувати ці знання на практиці, може привести до критиканства, тобто неправильної критиці. Критика може виступати у вигляді звичайної сварки для з'ясування «хто правий», у вигляді наукової дискусії, в результаті чого виробляється загальна думка чи опоненти розходяться кожен зі своєю думкою. Критика відрізняється від критиканства логічним виразом думки.

Формування критичного мислення – це процес навчання і виховання, в результаті якого актуалізуються і розвиваються такі природні якості особистості як допитливість, сприйнятливість, впевненість в собі, самостійність, комунікабельність, свобода вираження думки (розкутість), сміливість у висловленні ідей. На основі вивчення етапів і способів формування критичного мислення студентів вузу в умовах педагогічної взаємодії організації навчання представлена модель формування критичного мислення студентів (рис. 1). Дана модель пропонується в якості загального керівництва для викладачів, метою якого є їх підготовка і проведення навчальних занять для студентів вузу.

Студенти є рівноправними учасниками педагогічного процесу, що відбувається, і сприймають навчання як обмін досвідом між ними та викладачем.

Сформованість критичного мислення студентів проявляється в пізнанні і висуненні припущень, гіпотез і пошуку найбільш раціональних способів вирішення проблем, завдань, виявленні помилок і недоліків в ході навчання і громадської життя з метою їх подолання, а також сприяє створенню атмосфери взаємодії, навчання правильному сприйняттю критики, і вмінню відповідати на неї обдумано, активної життєвої позиції.

References:

1. Баханов К.О. Технологія розвитку критичного мислення як психолого-педагогічне явище / К.О.Баханов // Історія та правознавство. – 2017. – № 33. – С. 4–9.

2. Буряк В.С. Формування у студентів критичного стилю мислення / В.С. Буряк // Знання. – 2017. – № 3. – С. 21–30.
3. Векслер М. Критическое мышление : дис. ... канд. психол. наук / М. Векслер. – Киев, 1973. – С. 75.
4. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления. (Как мы мыслим) / Дж. Дьюи ; пер. с англ. Н. М. Никольской. – М. : Лабиринт, 2016. – 192 с.
5. Киянко-Романюк Л.А. Зарубіжна і національна практика розвитку критичноо мислення в учнів і студентів / Л.А.Киянко-Романюк // Вища освіта України. – 2014. – № 4. – С. 109-113.
6. Клустер Д. Что такое критическое мышление / Дэвид Клустер // Критическое мышление и новые виды грамотности. – М. : ЦГЛ, 2015. – С. 5-13.
7. Кроуфорд А., Саул В. Технології розвитку критичного мислення / А. Кроуфорд, В. Саул. – К.: Плеяди, 2016. – 220 с.
8. Морозов А.В., Чернилевский Д.В. Креативная педагогика и психология / А.В. Морозов, Д.В. Чернилевский. – М.: Академический Проект, 2018. – 560 с.
9. Мороченкова И. Проблемы и пути формирования критического мышления студентов университета // Профілактика психічного насильства і маніпулювання свідомістю та розвиток критичного мислення в молодіжному середовищі. – К.: Укр.. центр. Політ менеджменту, 2015. – 276 с.
10. Мурюкина Е.В., Челышева И.В. Развитие критического мышления студентов педагогического вуза в рамках специализации «медиаобразование» // Е. В. Мурюкина , И.В. Челышева. Учебное пособие для вузов / Отв. Ред.. А.В. Федоров. – Изд. Кучма. 2017. –162 С.
11. Петрова В.Н. Педагогическое сотрудничество или когда нравиться учиться и учить / В.Н. Петрова. – М.: Сентябрь, 2017. – 128 с.
12. Чуба О. Формування критичного мислення як психологічно-педагогічна проблема сучасності // Педагогіка і психологія професійної освіти. – № 3. – 2018. – С. 202-208.

Transliteration of References:

1. Bakhanov K.O. Tekhnolohiia rozvytku krytychnoho myslennia yak psykhologo-pedahohichne yavyshe / K.O.Bakhanov // Istoriia ta pravoznavstvo. – 2017. – № 33. – S. 4–9.
2. Buriak V.S. Formuvannia u studentiv krytychnoho styliu myslennia / V.S. Buriak // Znannia. – 2017. – № 3. – S. 21–30.
3. Veksler M. Kriticheskoe myshlenie : dys. ... kand. psykhol. nauk / M. Veksler. – Kyev, 1973. – S. 75.
4. Diuy Dzh. Psikhologia y pedagogika myshleniya. (Kak my myslim) / Dzh. Diuy ; per. s anhl. N. M. Nykolskoi. – M. : Labyrynt, 2016. – 192 s.
5. Kyianko-Romaniuk L.A. Zarubizhna i natsionalna praktyka rozvytku krytychnoo myslennia v uchniv i studentiv / L.A.Kyianko-Romaniuk // Vyshcha osvita Ukrainy. – 2014. – № 4. – S. 109-113.

6. Kluster D. Chto takoe kriticheskoe myshleniye / David Kluster // Kriticheskoe myshleniye y novye vidy hramotnasty. – M. : TsHL, 2015. – S. 5-13.
7. Krouford A., Saul V. Tekhnologii rozvytku krytychnoho myslennia / A. Krouford, V. Saul. – K.: Pleiady, 2016. – 220 s.
8. Morozov A.V., Chernylevskiy D.V. Kreativnaia pedagogika i psikhologia / A.V. Morozov, D.V. Chernylevskiy. – M.: Akademicheskyy Proekt, 2018. – 560 s.
9. Morochenkova Y. Problemy i puty formirovaniya kriticheskogo myshlenia studentov universiteta // Profilaktyka psikhichnogo nasylstva i manipuliuvannia svidomistiu ta rozvytok krytychnoho myslennia v molodizhnomu seredovyshchi. – K.: Ukr.. tsentr. Polit menedzhmentu, 2015. – 276 s.
10. Muriukyna E.V., Chelysheva Y.V. Razvitie kriticheskogo myshleniya studentov pedagogicheskogo vuza v ramkakh spetsializatsii «mediaobrazovanie» // E. V. Muriukyna, Y.V. Chelysheva. Uchebnoe posobie dlia vuzov / Otv. Red.. A.V. Fedorov. – Yzd. Kuchma. 2017. –162 S.
11. Petrova V.N. Pedagogicheskoe sotrudnichestvo ili kogda nrvaytsia uchytsia i uchit / V.N. Petrova. – M.: Sentiabr, 2017. – 128 s.
12. Chuba O. Formuvannia krytychnoho myslennia yak psikhologichno-pedahohichna problema suchasnosti // Pedahohika i psikhohohiia profesiinoi osvity. – № 3. – 2018. – S. 202-208.

The Author

Dragieva Lyudmila
*Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer, Department of Technological,
Professional Education and
General Technical Disciplines,
Izmail State Humanitarian University
Izmail, Ukraine
E-mail: dragieva17@gmail.com*

Abstracts

DRAHIJEW A LUDMYŁA. Rozwój krytycznego i kreatywnego myślenia studentów uczelni w warunkach interakcji pedagogicznej. *Artykuł poświęcony jest zagadnieniom kształtowania krytycznego myślenia jako nowego podejścia do kształtowania kompetencji przyszłego specjalisty w warunkach interakcji pedagogicznej. Opisano wady i negatywne zjawiska współczesnego systemu szkolnictwa wyższego. Zbadano przesłanki do koniecznego kształtowania krytycznego myślenia u studentów. Wyodrębniono cechy osobowości, które powinien posiadać*

student uniwersytetu w nowoczesnych warunkach; specyficzne kompetencje, które są kształtowane w czasie studiów. Przeprowadzono analizę współczesnego rozumienia krytycznego myślenia. Krytyczne myślenie zostało scharakteryzowane jako myślenie społeczne; zbadano czynniki zdolności uczniów do pracy w zespole w procesie interakcji pedagogicznej. Został opracowany model kształtowania krytycznego myślenia studentów uczelni wyższych w warunkach interakcji pedagogicznej.

Słowa kluczowe: *myślenie krytyczne, szkolnictwo wyższe, interakcja pedagogiczna.*

ДРАГІЄВА ЛЮДМИЛА. Розвиток критичного та творчого мислення студентів ВНЗ в умовах педагогічної взаємодії.

Статтю присвячено питанням формування критичного мислення як нового підходу формування компетенцій майбутнього фахівця в умовах педагогічної взаємодії. Описані недоліки та негативні явища сучасної системи вищої освіти. Вивчені передумови необхідності формування критичного мислення у студентів. Відокремлені якості особистості, якими повинен володіти студент вузу в сучасних умовах; специфічні компетенції, які формується у вищій школі. Проаналізовано сучасне розуміння критичного мислення. Охарактеризоване критичне мислення як мислення соціальне; досліджені фактори вміння студентів працювати в команді в процесі педагогічної взаємодії. Розроблена модель формування критичного мислення студентів вузу в умовах педагогічної взаємодії.

Ключові слова: *критичне мислення, вища освіта, педагогічна взаємодія.*

ДРАГИЕВА ЛЮДМИЛА. Развитие критического и творческого мышления студентов вузов в условиях педагогического взаимодействия.

Статья посвящена вопросам формирования критического мышления как нового подхода формирования компетенций будущего специалиста в условиях педагогического взаимодействия. Описаны недостатки и негативные явления современной системы высшего образования. Изучены предпосылки необходимости формирования критического мышления у студентов. Выделены качества личности, которыми должен обладать студент вуза в современных условиях; специфические компетенции, которые формируется в высшей школе. Проанализировано современное понимание критического мышления. Охарактеризовано критическое мышление как мышление социальное; исследованы факторы умения сту-

дентов работать в команде в процессе педагогического взаимодействия. Разработана модель формирования критического мышления студентов вуза в условиях педагогического взаимодействия.

Ключевые слова: критическое мышление, высшее образование, педагогическое взаимодействие.

DRAGIEVA LYUDMILA. Development of critical and creative thinking of university students in conditions of pedagogical interaction. *The article is devoted to the formation of critical thinking as a new approach to the formation of competences of the future specialist in the conditions of pedagogical interaction. Described the shortcomings and negative phenomena of the modern system of higher education. The prerequisites for the formation of critical thinking in students are studied. The personality traits that a university student should have in modern conditions are highlighted; specific competencies that are formed in higher education. Analyzed the modern understanding of critical thinking. Critical thinking is characterized as social thinking; factors of students' ability to work in a team in the process of pedagogical interaction are investigated. A model for the formation of the critical thinking of university students in terms of pedagogical interaction has been developed.*

Keywords: critical thinking, higher education, pedagogical interaction.